

АСАН АХТЕМ. ХОЧУ ДИХАТИ

Історія кримськотатарського журналіста*, активіста культурної ініціативи Nefes, якого Росія звинуватила в підриві газопону та ув'язнила на 15 років.

— Коли я зайшла до нього, то зрозуміла: відбулося щось жахливе, — голос Репіки затихає, очі наповнюються сльозми. Тоді вона вперше побачила свого чоловіка після затримання.

— В його очах був нестерпний біль і страх. Досі це бачу перед собою. Видно, його ламали фізично й морально. Ми не могли поспілкуватися наодинці, тож я мало дізналася. Але коли вже виходила, він тихенько прошепотів: «Зробіть щось».

Репіка тоді стримала емоції — «не можна, йому і так складно». Але, вийшовши з кабінету, схопилася за серце — у ньому зяяла рана, що кровить десятиліттями.

* Вказане ім'я у тексті — Асан Ахтем. Хоч у паспорті в Асана вказане прізвище «Ахтемов». Іще після анексії Кримського ханства Російською імперією в 1783 році почалися спроби русифікації кримських татар. Їхні прізвища змінювали або спотворювали під час реєстрації в офіційних документах. У радянський період прізвища кримських татар адаптували до російської традиції, додаючи суфікси «-ов», «-ев» або «-ін». Після депортації кримських татар у 1944 році, під час реєстрації в нових місцях проживання в Середній Азії, їхні прізвища зазнали подальшої русифікації. Це призвело до втрати або спотворення багатьох кримськотатарських імен. Сьогодні питання повернення до автентичних кримськотатарських прізвищ є частиною руху за відновлення національної ідентичності кримських татар. Асан Ахтем публічно позиціонує свої прізвище без суфікса «-ов» (прим. авт.).

ВОЛЬОВІ

Іззет Кара був одним із перших, хто повернувся до Криму після трагедії 1944 року. Тоді за наказом Сталіна усіх кримських татар депортували з півострова. Згідно з даними самоперепису, проведеного Кримськотатарським національним рухом, постраждало понад 420 тисяч людей.

Іззет із маленькими дітьми й вагітною дружиною Гюлюмсер приїхав до Криму в травні 1967 року, коли кримські татари вже активно вимагали відновлення своїх прав, але ще не вийшов указ про зняття з цілого народу звинувачень у масовій зраді під час Другої світової війни.

У сільській раді Іззетові обіцяли й будинок, і прописку, й роботу. Поки не дізналися, що він — кримський татарин. Сказали повернутися, коли зміниться закон.

Коли Іззета із сім'єю завернули вперше, вони поселилися в Краснодарському краї, але після указу, який вийшов у вересні 1967 року, знову були в Криму. Першу ніч ночували на лавці під дощем.

У радянські часи, аж до кінця 1980-х, коли кримські татари після депортації повертались на батьківщину, їх знову депортували. Тож коли родину Кара хотіли депортувати вдруге, Іззет поселився в наметі й щодня боровся з міліцією.

Коли його депортували втретє, Іззет випалив:

— Ви не зможете зруйнувати ці гори. Не зможете змусити нас забути Батьківщину. Рано чи пізно я все одно повернуся додому!

Коли його хотіли виселити вчетверте, то на те, щоб покинути півострів, дали півтори доби. Винесли догану п'ятьом людям, які йому допомагали.

Але Іззет не здався — після 20 років у Миколаївській області, у 1988-му таки переїхав у рідне село.

Цим вольовим чоловіком був дідусь Асана.

КРОК НАЗАД

Кримських татар нарешті реабілітували, хоч офіційно заборону селитись у Криму з них зняли аж 1989 року.

Після розпаду СРСР на рідну землю повернулося 270 тисяч депортованих та їхніх дітей-онуків, хоч у цьому їм усіляко перешкоджала упереджена місцева влада.

Юлія Тищенко, голова ради Українського незалежного центру політичних досліджень, у статті для журналу «І» пояснює, що після пікетування Верховної Ради кримськими татарами в березні 1992 року офіційний Київ підтримав процес повернення. У державному бюджеті навіть передбачали видатки «стосовно облаштування раніш депортованих народів», але укази й постанови центральної влади на місцях часто саботували. Наприклад, у селищі Красний Рай 1992 року міліція зруйнувала кримськотатарські будинки, багатьох мешканців-пікетувальників побили, кілька з них дістали важкі травми. У 1994 році блокували участь кримських татар у виборчому процесі. У 1996-му трапилися конфлікти в Судак. Після цього ще було чимало розпалювань ворожнечі, зокрема через проросійські ЗМІ.

Лише 1999 року легалізовано Меджліс і створено Раду представників кримськотатарського народу при Президенті України.

І хоч навіть після цього щодо кримських татар траплялися випадки нетерпимості, близько двох десятків років поверненці

мали відносний спокій. Завершували будувати домівки, змогли облаштуватися на рідній землі, мали відносну свободу в прояві культурної та національної ідентичності. Аж поки Росія вкотре не захопила півострів.

— Це був жахливий день, — Репіка згадує події напередодні захоплення, 26 лютого 2014 року. — Я знала, що всі біля парламенту — мої близькі, брати, друзі.

Тоді на 11 ранку Меджліс кримськотатарського народу скликав жителів півострова на мітинг проти сепаратизму під стінами кримського парламенту. Зібралось понад десять тисяч проукраїнськи налаштованих жителів Криму й приблизно дві тисячі представників проросійських сил. Їх розділяв кордон міліції.

— Я сиділа перед телевизором і стежила за трансляціями АТР (кримськотатарський канал, — прим. авт.). Асан заспокоював мене, казав, що він не біля парламенту. Але я знала, що це неможливо. Так у нас є: якщо всі разом, то разом.

Того дня на позачерговому засіданні Верховної Ради АРК мали розглянути питання «Про суспільно-політичну ситуацію в Україні та АРК» і «Про звіт Ради міністрів АРК», а якщо простіше — вихід Криму зі складу України.

Голова Меджлісу Рефат Чубаров вимагав від спікера кримського парламенту Володимира Константинова перенести позачергову сесію, щоб уникнути кровопролиття.

Наступної ночі, 27 лютого, будівлі парламенту й уряду Криму захопили спецпризначенці без розпізнавальних знаків і вивісили над ними прапори РФ. 16 березня відбувся сфальсифікований «референдум» про статус Криму, згідно з яким півострів увійшов до складу Росії.

— Це все було дико для нас, — зізнається Репіка. — Здавалося, це лише на кілька днів, що вони скоро підуть.

У районі Ак-Мечеть у Сімферополі, де живуть здебільшого кримські татари, щочасі чергували чоловіки — пильнували, чи не заїжджають чужі машини. Серед цих чоловіків був і Асан, і його двоюрідний брат Азіз.

— Вони охороняли наш спокійний сон, — пояснює Репіка. — Стало зрозуміло, що вони тут і навряд чи найближчим часом щось зміниться.

NEFES

У Криму було складно дихати на повні груди. Попри те, кримські татари й далі боролися за право на ідентичність.

У 2015 році Асан вирішив спробувати себе в кримськотатарській газеті «Авдет».

Він здавна цікавився журналістикою. Дідусь Асана працював у газеті Qıgım, тож світ друкарських машинок і газет закарбувався у пам'яті ще з дитинства.

— Недарма він пішов в інститут Академії друкарства, — роздумує Репіка.

Спершу Асан розвозив газети, потім почав писати статті, вести сайт, робити обкладинки. Також працював над книжкою про кримськотатарського журналіста й письменника Енвера Муратова.

У 2019 році в Криму з'явилася ініціатива Nefes, що з кримськотатарської означає «дихання». Активісти роблять, здавалось би, прості речі: проводять онлайн-диктант кримськотатарською мовою, організовують шахові турніри, беруть участь у Дні кримськотатарського прапора. Але навіть це Росія розглядає як екстремізм.

Ельмаз Акім, координаторка проекту Nefes, познайомилася з Асаном, коли вони знімали відео про Розстріляне

відродження 1938 року. Тоді 17 квітня радянська влада розстріляла 36 представників кримськотатарської інтелектуальної еліти — науковців, письменників, художників, педагогів — у тій самій будівлі, де зараз СІЗО.

— Асан — дуже скромна людина, попри те, що робив немало, — ділиться Ельмаз, яка разом із журналістами Наріманом Джелялом та Асаном Ахтемом є ядром Nefes.

Втім наприкінці 2020 року друковане видання «Авдет» закрили й Асан, щоб заробити на сім'ю, мусив працювати у доставці їжі.

Та навіть у такий скрутний час він продовжував активне громадське життя. Брав участь у культурних заходах, відвідував судові засідання у справах політв'язнів. А ще кожного року в День пам'яті жертв депортації кримськотатарського народу сходив на Чатир-Даг.

Репіка ніколи не думала, що прийдуть і по нього.

ДЕ ТАТО?

У ніч проти 4 вересня 2021 року до квартири сім'ї Ахтемових увірвалися ефесбівці. Ще не було півночі, Репіка й Асан щойно заснули. Тишу порушили крики й кроки — до кімнати зайшли озброєні люди в масках. Їх було понад десять.

— Асан Ахтемов — це ви? — запитав один з озброєних.

— Так, я, — спросоння підвівся з ліжка Асан.

— Вставай, одягайся.

Дружина приголомшено випитувала: «Хто ви? Куди його ведете?» Її ігнорували: «Прийде слідчий і все розповість». Асану дали одягнутися, вивели й забрали.

Це все тривало дві хвилини, Репіка навіть не встигла зрозуміти, що коїться. Після того, як Асана вивели, вона зали-

шилася вдома з ефесбівцями сама. Їх стало менше, але потім зайшли ще двоє в цивільному. Виявилось, слідчі. Простягнули Репіці якісь документи й постанову суду — мовляв, треба підписати «огляд». У жінки трусилися руки. «Я не буду нічого підписувати», — сказала вона.

Прибулі сіли — «тоді ми нічого не почнемо». Стрілка годинника цокала, відчуття напруги тривало вічність.

Зрештою Репіка підписала — хотіла, щоб вони швидше пішли. У сусідній кімнаті спали діти — 7-річний Рефат і 3-річна Сафіє.

Слідчі скомандували: «Ідіть за нами». Репіка ходила за ними назирці, пильнувала, чи нічого не підкинуть.

— Але навіть якби вони це зробили, я б не зауважила — рівень стресу зашкалював, — зізнається жінка.

Тоді у квартирі все перевернули, забрали комп'ютер і телефони.

Лише об 11 ранку, коли змогла вийти з будинку, Репіка від сусідів подзвонила свекру й розповіла про викрадення. І дізналася, що Асанового брата Азіза, підприємців Ельдара Одаманова й Шевкета Усеїнова, а також заступника голови кримськотатарського Меджлісу Нарімана Джеляла забрали в цій самій справі.

Діти питали Репіку: «Де тато?»

«Бабашка (кримськотатарською «таточко», — прим. авт.) поїхав у справах. Скоро приїде», — відповідала Репіка.

«Я ЗАБУВАЮ, ЯК ДИХАТИ»

Щоб знайти Асана, дружина оббила пороги всіх відділків у Сімферополі.

«Такої інформації немає», — розводили перед нею руками.